

BERNARD LEWIS, *Haşîşîler, Ortaçağ İslâm Dünyasında Terörizm ve Siyaset* (Çeviren: Doç. Dr. Ali AKTAN), Sebil Yayınevi, İstanbul 1995, XVI + 152 sayfa (2 Harita).

Çevirmenin "Takdim" yazısından öğrendiğimize göre; Bernard Lewis'in söz konusu eserinin ilk baskısı 1967'de İngilizce yayınlanmış olup, orijinal adı *The Assassins. A Radical Sect in Islam*'dir. Eser 1984'te Fransızca olarak yayınlanmış (Annick Pelissier çevirisi ve *Les Assassins, Terrorisme et Politique dans l'Islam Médiéval* adıyla). Çevirmenimizin eseri bu Fransızca baskısından dilimize aktarmış olduğunu belirtelim. Eserin Fransızca baskısına Maxime Rodinson uzun bir önsöz yazmış, ancak "Maxime Rodinson'un önsözünü. olduğu gibi buraya aktarmak yerine, bu önsözden yararlanmakla birlikte, daha ziyade Türk okuruna hitap edecek mahiyette bir takdim yazısını" (s. VII) Türkçeye aktaran kendi üslubuyla kaleme almayı tercih etmiştir.

Çok başarılı bir çeviriye imzasını atmış olan Doç. Dr. Ali Aktan, esere yazdığı "Takdim" yazısında, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra İslâm'da çeşitli mezheplerin ortaya çıkmasını şu sebebe bağlıyor: "Araplar, devlet yönetimiyle ilgili olarak İslâm'dan önceki döneme ait fazla bir bilgi ve tecrübe birikimine sahip değillerdi. Dolayısıyla ortaya çıkan yeni meseleleri çözmek için, ancak iki kaynağa başvurabilirlerdi: *Kur'an* ve *Sünnet*. Ancak bu kaynakları, bütün Müslümanların doğru bir biçimde ve aynı şekilde anlamaları uygulamada mümkün olmamıştır. Bu durum, niçin çok sayıda İslâm mezhebinin ortaya çıktığını göstermeye yeter." (s. VII).

İslâm'da mezheplerin ortaya çıkışıyla ilgili bu tesbitten sonra Ali Aktan, mezhepleri niteliklerine göre üç kümeye ayırmaktadır, ki bu kümelenme "siyaset", "itikad" ve "fıkıh" kavramları çevresinde toplanmaktadır: "Zamanla meydana gelmiş olan İslâm mezheplerini üç ana gruba ayırmak mümkündür:

1. *Siyasî mezhepler* : Uygulamada bunun pek çok çeşidi görülmüş ve zaman zaman aralarında kanlı mücadeleler cereyan etmiştir.

2. *İtikadî mezhepler* : Bu mezhepler arasında ihtilâf, ekseriya nazarî olmaktan ileri gitmemiş ve eyleme dönüşmemiştir.

3. *Fıkıhî mezhepler* : Bunlar itikatta aynı olup, ancak ibadet ve muamelâtla ilgili bazı konulardaki ayrılıklardan doğmuşlardır. Bu tür farklılıklar, müslümanlar için zararlı değil, bir bakıma yararlı bile olmuştur denilebilir." (s. VIII).

Bernard Lewis'in eserinin ana eksenini oluşturan Haşîşîler işte bu "siyasî mezhepler"dendir. Bernard Lewis'in eserini altı bölüme ayırmış ve bu bölümleri şöyle adlandırmış olduğunu öncelikle belirtelim: "Haşîşîlerin Ortaya Çıkışı", "İsmâîlîler", "Yeni Davet", "İran'da Davet", "Dağ Şeyhi" ve "Amaçlar ve Araçlar".

Bernard Lewis'in bu bölümlendirilmesi, Haşîşîlerin genel bir tanımını ancak "İsmâîlîler" bölümüne ve öteki bölümlerin satır aralarına bırakmış olduğu için, öncelikle, gerek çevirmenin, gerekse yazarın verdiği bilgilere dayanarak Haşîşîlerin kısa bir tanımını yapmak yararlı olacaktır.

Şîa'daki bölünmelerle ortaya çıkan İsmâîlîliğin, altıncı imam Cafer es-Sadık'ın (ö. 148/769) ölümüyle ortaya çıktığı bilinir. İmam Cafer'in ölümü, kendinden sonraki imanın iki oğlundan hangisi olacağı sorununu gündeme getirdi. İsmâîl'in imam olması gereğine inananlar, Cafer'in öteki oğlu Musa Kâzım'ın imametini kabul etmediler. İsmâîlîliğin çıkış noktası bu siyasî ayrılmadır. İsmâîlîlerin bundan sonraki hikâyeleriyle ilgili pek bir bilgi olmamakla birlikte, Kuzey Afrika'da Fâtımî Devleti'ni (M. 909/1171) kuran ve daha sonra devlet merkezini Mısır'a taşıyarak Eyyûbîlere kadar Mısır ve Suriye'ye hakim olan Fâtımî halifelerinin İsmâîl'in soyundan geldikleri iddia edilmiştir. Burada, bu tarihsel sürecin Bâtınîliği ortaya çıkarmış olduğunu ve Bâtınîliğe göre *Kur'an*'ın açık olan anlamının dışında bir de gizli anlam içerdiği ve bu gizli de yalnızca "imam-ı masum"un bildiği, vahyi ve akli yalnız onun geçerli kılabileceği inancını ortaya çıkarmış olduğunu belirtmeliyiz. Haşîşîleri de doğuracak olan bundan sonraki gelişmeyi Ali Aktan'ın "Takdim"inden olduğu gibi aktarırsak: "İsmâîlîliğin Mısır'da yıldızının sönmeye yüz tuttuğu bir sırada Hasan Sabbah, İran'da ona yeni bir dinamizm kazandırmıştır. Babası İsnâşeriyye mezhebinden olan Hasan Sabbah, genç yaşta Bâtınî dâîlerin tesirinde kalarak Mısır'a gitmiş ve orada İsmâîlî olmuştu. Dönüşünde Alamut kalesine yerleşerek halkı İsmâîliyye mezhebine davet etmeye başladı. Ancak, H. 487/M. 1094'te Fâtımî halifesi el-Mustansır'ın ölümü, İsmâîlîler arasında ciddi bir bölünmeye neden oldu. Devletin ileri gelenleri Mustansır'ın küçük oğlu el-Musta'î'ye biat ettiler. Halbuki el-Mustansır henüz hayatta iken büyük oğlu Nizar'ı veliht tayin etmişti. Hasan Sabbah, Musta'î'yi tanımayıp Nizar adına propaganda yapmaya başladı. Böylece İsmâîlîler ikiye bölünmüş oldu. Garp İsmâîlîleri yani Mısır, Kuzey Afrika ve Suriye taraflarındaki İsmâîlîler Musta'î'yi halife olarak tanıdılar. Buna karşılık İran taraflarındaki İsmâîlîler hafîliğin Nizar'a geçtiğini iddia ettiler. Bu sebeple bunlara *Nizariyye* lakabı da verilmiştir. İsmâîlîlerin Hasan Sabbah'la başlayan bu yeni propagandaları *Yeni Davet* (ed-Da'vetü'l-cedîde) diye meşhur olmuştur. Hasan Sabbah'ın kurduğu bu yeni mezhebe *Haşîşîyye* de denir. Esasen İsmâîlîler, bu yeni davetten sonra muhtelif lakaplar almışlardır. Bu lakapları, alış sebepleriyle şöyle sıralayabiliriz: Rey ve aklın hükmünü kabul etmeyip, ilimlerin ancak bir masum imamın ta'limi yani öğretmesi ile elde edilebileceğine inandıkları için *Ta'limiyye*, bid'atleri küfür ve ilhaddan ibaret olduğu için *Melâhide* veya *Mülhide*, musallat oldukları birçok kimseyi öldürdükleri gibi kendi nefislerini de telef ettikleri için *Fidâviyye* ve nihayet Hasan Sabbah'a tabi oldukları için *Sabbahiyye* diye adlandırılmışlardır." (s. IX-X).

Haşîşîlerin Ortaya Çıkışı

Bernard Lewis Haşîşîlerle ilgili bilgiler için öncelikle batı literatürüne yöneliyor. Bu anlamda eserine 1332'de Fransa kralı VI. Philippe'in Filistin'e düzenleyeceği Haçlı seferi öncesinde, vaktiyle Ermenistan'da bulunmuş olan Brocardus adlı bir Alman papazının krala sunduğu bir raporu kaynak göstererek işe başlıyor. Ancak bu papazın Haşîşîlerle ilgili bilgilerinin söylentilerden derlenmiş rivayetler olma değerini aşmadığını da belirtiyor. Burada belirtmeden geçemeyeceğimiz, dikkat çekici bir husus vardır ki, Bernard Lewis de eserinde baştan sona bu konuyu hep gözönünde tutmuştur. Bu, şiddetin sosyolojik ve sosyal psikolojik meşrulaştırılma kanallarıyla ilgili, çok yerinde bir tesbittir: "Başlangıçta, Haşîşîlerin kanlı metod-

larından ziyade, bu körtökörüne fedakârlığı Avrupalıların zihnini karıştırdı. Taşralı bir halk şairi eşine: *'Sen nüfuz bakımından bana o kadar sahipsin ki, Şeyh, candüşmanlarımı öldürecek olan assassinlerinde bu nüfuzla sahip değil'* diyor. Bir diğeri: *'Haşîşilerin kendi reislerine kusursuz hizmet ettiği gibi, sarsılmaz bir doğrulukla aşka hizmet ettim.'* diyor. Anonim bir aşk mektubu yazarı eşine aşkını şöyle ilân ediyor: *'Ben senin emirlerini yerine getirerek cenneti kazanmayı umut eden assassinim.'* Bundan sonra bu kelime, ruhları en çok etkileyen bağılılıktan ziyade cinayet demek oldu ve *assassin* kelimesine bugüne kadar koruduğu mânayı kazandırdı." (s. 4).

Yazar bu bölümde, önemine tekrar döneceğimiz bu tesbitinden sonra Haşîşilerin batı ve doğu literatürü içinde ne kadar yer almış olduğunu tesbite çalışıyor. Sonuç hükmünü şöyle veriyor: "Haşîşilerin bundan çıkan portresi, bir yandan ortaçağ seyyahları tarafından doğudan getirilen dedikodu ve kötü kanılardan, öte yandan XIX. asır şarkiyatçıların, amacı anlayıp açıklamaktan ziyade çürütmek ve kınamak olan Sünnî Müslüman ilâhiyatçı ve tarihçilerin eserlerinden aynen aldıkları düşmanca tablodan çok farklıdır. Şayet Haşîşiler, entrikacı yalancılar tarafından idare edilen, uyuturucu bağımlısı bir fanatikler grubu, nihilist teröristler birliği veya profesyonel katiller çetesi gibi görünmeseler, yine de daha az ilginç olmazlar." (s. 16).

İsmâîliler

Yazar bu bölümde, Şia ve İsnâ-âşeriyye hakkındaki klasik literatür bilgilerine dayanarak İsmâîlilerin tarih sahnesine çıkışını hikâye ediyor. Yazımıza başlarken bu konudan söz etmiş olduğumuzdan, bu bölümle ilgili olarak yazarın şu tesbitini aktarmakla yetinmek yerinde olacaktır: "İslâm dünyasının XI. asırda karşılaştığı istilâ zinciri, onun dahilî zayıflığını ortaya çıkardı. En önemli istilâ olan Selçuklu Türklerinin istilâsı, Orta Asya'dan Akdeniz'e kadar yayılan yeni bir askerî devletin başlangıcında oldu. Bu istilâları, İslâm tarihi içinde çok önemli ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler izledi. Fetihlerden sonra âdet olduğu üzere, ülkelerin geniş toprakları ve yüksek iratları, muzaffer Türk ordusunun subaylarına verildi. Memurlarla birlikte subaylar, eski aristokrasinin yanısıra Arap ve Farslar'dan oluşan küçük soylular sınıfını bertaraf eden veya gölgede bırakan, yeni bir idareciler zümresini teşkil ettiler. Kuvveti, zenginliği ve sosyal mevkiyi ellerinde bulunduran bu yeni insanlar, İslâm Ortadoğusunun şehir medeniyetine henüz tam olarak ayak uyduramamış yabancılardı. Eski seçkin zümreyi zayıflatmakta başka faktörler de pay sahibi olmuştur. Bu faktörler: Göçebelerin hareketi, ticaret yollarının değişmesi, Avrupa'nın ilerlemesini sağlarken, aynı anda, İslâm dünyasının gerilemesine sebep olan büyük değişmelerin başlamasıdır. Bu karışık dönemde yeni Türk efendiler, artan askerî harcamalar karşılığında, genel hayatın daha tiz bir kontrolü ve daha sıkı bir düşünce uygunluğu ile düzen ve otoriteyi sağladılar.

Türk askerî gücü, Sünnîliği, her türlü ciddî meseleyle karşılaşmaktan koruduysa da, başka muhalefet yollarının ortaya çıkmasını engellemeyemedi. İsmâîlilik, yeni şekliyle, Ehl-i sünnete karşı, bu defa yeni ve etkili bir ayaklanma stratejisiyle birleşmiş inandırıcı tenkidi sayesinde, Selçuklu devletinden memnun olmayan kalabalıkları kendi tarafına çekti. Mezhebin Eski Davet'i bir başarısızlıkla sonuçlanıyor, Fâtunî devleti ise, can çekişiyordu. Yeni bir davet ve yeni metodlar icap ediyordu. Bunlar da, dehâ sahibi bir ihilâlci olan Hasan Sabbah'ın eseri olmuştur." (s. 30-31).

Yeni Davet

Yazar bu bölümde, Haşîşîlerin tarihsel hikâyelerini ve bu hikâye içinde Hasan Sabbah'ın kişisel hayat hikâyesini ayrıntılarıyla anlatarak Hasan Sabbah ve onun dönemi için şu yargıyla bu bölümü noktalıyor:

"Hareket adamı olan Hasan Sabbah, aynı zamanda bir düşünür ve bir yazardı. Sünnî yazarlar onun eserlerinden iki bölümü muhafaza etmişlerdir: Kendi yazdığı hayat hikâyesinden bazı parçalar ve ilâhiyatla ilgili bir eserinin özeti. Bilâhère bu özet, Kahire'den koptuktan sonra, Nizâret İsmâîlîler tarafından ilân ve muhafaza edilen yeni İsmâîlî doktrininin, yani Yeni Davet (Davetü'l-cedîde)'in ilham kaynağı olarak saygı görmüştür. Sonraki Nizârî eserler, onun öğretilerinin açıklamaları veya özetlerinden oluşan bazı parçaları ihtiva etmektedir.

Hasan, asla imamlık iddiasında değil, sadece imamın temsilcisi olduğu iddiasındaydı. İmanın ortadan kaybolmasından sonra, *hüccet* yani delil (zamanın gizli imamı hakkında bilgi kaynağı, geçmişin ve geleceğin aşikâr imamları arasındaki canlı bağ) ve *davet reisi* olmuştur. İsmâîlî doktrini mutlak bir otorite prensibi üzerine kurulmuştur. Müminin hiçbir iradesi yoktur; talimi yani bilinen öğretiyi izlemesi gerekir. Otoritenin temel kaynağı imamdır; vasıtasız kaynak ise imanın muteber temsilcisiydi. İnsanlar, Sünnîlerin iddia ettikleri gibi, ne imamların seçebilirler ne de ilâhiyat ve şeriat konusunda hakikatı kavrayabilirlerdi. İmamı Allah tayin ediyordu. Allah'ın tayin ettiği bu imam hakikatın temsilcisiydi. Vahyi ve aklı, yalnız o geçerli kılabilirdi. Hakikaten, sadece İsmâîlî imanı, vazifesi ve öğreticiliğinin tabiatı bakımından bunu yapabiliyordu. Öyleyse o, yegâne gerçek imamdı. Rakiplerine gelince, kendileri gasp, müritleri günahkâr, öğretileri ise bir yalandı.

Sadakat ve itaat üzerinde ısrarla duran ve dünyayı tamamen reddeden bu öğreti, gizli bir devrimci muhalefetin ellerinde güçlü bir silah haline geldi. Mısır Fâtımî halifeliliğiyle ilgili üzücü gerçekler, İsmâîlî hak iddialarına bir köstek olmuştur. Kahire'den kopuş ve bağlılığın gizli bir imama intikali, İsmâîlî sevgi ve bağlılığının dışı vurmamış güçlerini açığa çıkardı. Onları canlandırmak ve yönlendirmek de Hasan Sabbah'ın eseri oldu." (s. 54).

İran'da Davet

23 Mayıs 1124'te Hasan Sabbah ölmüş, ancak hasta yatağındaiken Buzurg-Ümîd'i kendisine halef tayin etmiştir. Bernard Lewis, Hasan Sabbah'ın ölümünü fırsat bilen Selçuklu Sultanı Sencer'in —ki bu saldırıda "sertlik yanlısı" dediği vezir Muineddin Kâşî'nin de etkili olduğunu vurgular Lewis— 1126'da İsmâîlîlerin üzerine yürüdüğünü belirterek bu bölüme başlar. İsmâîlîlere önemli zayıt verdirilmiş, ancak onlar her zamanki taktikleriyle, bu olayın üstünden daha bir yıl geçmeden Sencer'in sarayına soktukları iki "Fedâî" aracılığıyla veziri öldürmüşlerdir.

Buzurg-Ümîd 1138'de ölmüş; oğlu Muhammed'i ölümünden üç gün önce veliahtı ilan etmiştir. Bernard Lewis, Muhammed'in saltanat döneminin —fedailerin suikastları sürmekle birlikte— nisbeten sükun içinde geçtiğini, para bastırılıp komşu ülkelerle bir iki sınır çatışması dışında barış içinde geçtiğini ve bunun Hasan Sabbah geleneğini özleyen İsmâîlîlerin birçoğunu rahatsız ettiğini kaydeder. Nihayet Muhammed'in yerine geçen oğlu Hasan —ismiyle müsemma— şahsında eski günler geri gelir. Hasan, beklenen "Mehdî'nin kendisi olduğunu ilan edecek kadar ileri gitmiştir. Görkemli bir törenle, sırtını Mekke'ye

dönüp: "Alemlerin sakinleri olan cinlere, insanlara ve meleklerle (seslenerek) zamanın imanı size hayır duasını ve mağfiretini göndermektedir ve sizi kulları olarak nitelendirmiştir. Sizi şeriatın mükellefiyetlerinden azat etmiş ve kıyamete (Résurrection) erdirmiştir." (s. 61) sözleriyle şer'i hükümleri tümünden kaldırmaya yeltenmiştir. Bu töreni takiben öğlen ortasında oruç bozulmuş ve şarap içilmiştir. Halk çoğunlukla uyum gösterirken, karşı gelen azınlıktan biri olan kayınbiraderi Hasan'ı bıçaklayarak öldürür (9 Ocak 1166).

Hasan, halefi olarak on dokuz yaşındaki oğlu Muhammed'i belirlemiştir.

Yazar, II. Muhammed'in döneminin, babasının öğretisini sürdürmekle birlikte, siyasi açıdan durgun geçtiği hükmüne varmıştır. II. Muhammed 1 Eylül 1210'da muhtemelen zehirlenerek ölüp, yerine oğlu Celâleddin Hasan geçtiğinde tarih sahnesinde yeni bir güç olarak Harezmliler ve Harezmsah belirmiştir. Gerek Harezmsah'ın İsnâ-âşeriyeye ve İsmâîlilere sempatisi gerekse Celâleddin Hasan'ın "Kıyamet" doktrinine daha babası hayatta iken karşı çıkmış olması yeni bir değişim dönemini açar. Öyle ki, Celâleddin'in annesi hacca bile gitmiştir. Ancak Harezmsah'la bu dostluk uzun sürmemiş, Celâleddin desteğini dönemin yükselen yeni değeri olan Cengizhan'a yöneltmiştir.

Celâleddin'in ölümü (1221) üzerine, yerine tek oğlu olan dokuz yaşındaki Alâeddin Muhammed geçmiştir. Bu arada Harezmi devleti zayıflayıp, Moğol istilası genişlemektedir. Alâeddin Muhammed iktidarının ilk yılları çocuk yaşta oluşu, son yılları delirmesi nedeniyle silik geçmiştir. Sonunda Alâeddin Muhammed kendi kalesinde, girilmez sanılan Alamut'ta bir cinayete kurban gitmiştir (1255).

Sonun başlangıcı artık iyice yaklaşmıştır: "Bazı zamanlarda İsmâîliler etkili olmuşlar ve hatta 1275'te, bir süre için Alamut'u geri almayı başarmışlardır. Bununla birlikte davaları zayıflama göstermiştir. Artık bundan böyle İsmâîliler, Doğu İran'ın her tarafında, Afganistan'da ve Orta Asya ülkelerinde dağınık vaziyette, Farsçanın konuşulduğu yerlerde, ancak bir azınlık mezhebini temsil etmişlerdir. Rudbar'da ise tamamen ortadan kalkmışlardır." (s. 80).

Bernard Lewis, eserinin beşinci bölümünü oluşturan "Dağ Şeyhi" adlı bölümde Suriye İsmâîlilerini irdiledikten sonra, bizce eserin asıl önemli bölümü olan "Amaçlar ve Araçlar" başlıklı ve değerlendirmeleri içeren altıncı bölümle noktalar.

Bernard Lewis'in eserine yaydığı temel düşünce; Haşîşilerin, küfre ve kutsamaya yönelmeden, objektif bir tasvirini yapabilme düşüncesidir. Nitekim yazımıza başlarken de değindiğimiz, şiddetin sosyolojik ve sosyal psikolojik meşruiyet kanalları üzerinde durarak değerlendirme bölümüne başlanmış olması dikkat çekicidir. *Tevrat*'ta ve *Kur'an*'da yer almış olan, insanoğlunun ilk cinayeti sayılan, Kabil'in, kardeşi Habil'i öldürmesinden bu yana cina-yet realitesiyle karşı karşıya oluşumuzun altındaki gerçekler, kuşkusuz Haşîşilerin caniliğini hafifletecek bir gerekçe olmamakla birlikte, çoğu durumda bu organize terör makinesini işine geldiği yerde kiralayanlar olduğu gerçeğini, terörü çıkar yol olarak görme yanlılığına düşülmüş toplumsal ve siyasi kokuşmayı, idarî yozlaşmışlığı da gözönünde tutmalıdır. İnsanlık tarihi, insanın olduğu her yerde, doğuda ve batıda, kuzeyde ve güneyde sayısız cina-yetlere sahne olmuştur.

Bernard Lewis de eserini noktaladığı değerlendirme bölümünde bu gerçeği gözönünde tutuyor. İktidar kavgasında nicelerin kardeş kanı, oğul kanı, ata kanı döktüğü anlatmakla bitmez. Haşîşileri tarih

içinde özel kılan durumsa bu "mezheb" in tarihte görülmüş ilk organize, hatta devletleşebilmiş bir sabotaj ve terör şebekesi olmasının yanında özellikle Hasan Sabbah'ın kişiliğinde toplanan dehânın ürpertici potansiyelidir. Bernard Lewis'in uzun değerlendirmesinde bizce canalcı bir nokta vardır ki, o da şudur:

"Haşîşî reisleri şiddetin ilk ortaya çıkmaya başladığı devirde bile başkalarının yardımıyla karşılaştığında, bu yardımı asla küçümsemezlerdi. Ülkenin gerçek reisleri haline geldiklerinde ise, politikalarını Müslüman dünyasındaki ittifak ve rekabetlerin karmaşık yapısına ustalıklı ve kolayca uydurmuşlardır.

Bu durum, Haşîşîlerin, para karşılığında hizmetlerini sattıkları veya suç ortaklığı konusunda itiraf-lara dayalı rivayetlerin bile hepsinin doğru olduğu anlamına gelmez. Şayet reisler, bir ihtimal gizli anlaşmalar imzalamışlarsa da, katile, görevi hakkında ayrıntılı açıklamalarda bulunmaları ihtimali zayıftır. Kuşkusuz bu reisler, katile, öldürülmesi istenen şahısla ilgili suçlayıcı bir bahane buluyorlardı. Ayrıca bu durum, rakip kampta kuşku ve şüpheyi yayma avantajına sahipti. Halife Müsterşid ve Haçlılardan Conrad de Monferrat'ın katli bu konuda güzel örneklerdir. İran'da Sencer, Haçlılar arasında ise Richard üzerinde bunların doğurduğu kuşku, hedefleri gizlemeye ve kargaşa çıkarmaya yaramıştır. Öte yandan onlara yüklenen veya bizzat kendilerinin üstlendikleri bütün cinayetleri Haşîşîlerin işledikleri kesin değildir. Kişisel veya toplumsal nedenlerle adamı öldürme işi oldukça yaygındı ve bu Haşîşîler, kuşkusuz hiçbir paraya sahip olmadıkları halde, ideolojik olmayan birçok cinayete kılıf vazifesi görmüşlerdir." (s. 114-115).

Bernard Lewis, eserine başlarken, Latin dillerindeki *assassins** (suikastçi, katil) sözcüğünün Haşîşî kavramına dayandığını belirterek, önceleri halk şiirlerinde, şarkılarda bu kavramın bir adanma (kendini feda etme) anlamının etkilerini örneklemiştir. Biz de yazımıza son verirken çağımızın edebiyatından bir örnekleme yaptım. Fransa'da yaşayan Lübnan asıllı Amin Maalouf (doğ. 1949) *Semerkand* adıyla Türkçeye çevrilmiş olan romanının "Haşhaşiler Cenneti" bölümünde, Bernard Lewis'in de değindiği; Hasan Sabbah, Ömer Hayyam ve Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün çocukluk arkadaşı oldukları rivayetinden hareketle, üç tarihsel karakteri aynı mekan ve zamanda buluşturuyor. Bu rivayete göre üç arkadaş daha küçük yaşta kavilleşirler; içlerinden her kim önce servet ve şöhret sahibi olursa ötekileri göztecektir. Nihayet Nizamülmülk vezir olunca Hayyam'a ve Hasan'a yardım etmek ister. Ancak Hayyam eğlenceyi ve rahatı seven bir yapıda olduğu için küçük bir aylıkla yetinir. Hasan ise kendisine önerilen sancak beyliği yerine Selçuklu sarayında görev ister. Zamanla Hasan'ın dehâsının kendisini gölgede bırakacağını gören vezir iftirayla onu azlettirir. Gerisini biliyorsunuz.

Amin Maalouf bu rivayeti açıkça telaffuz etmemekle birlikte, buradan hareket ettiği romanın olay örgüsünden anlaşılmalıdır. Nihayet Nizamülmülk'ün ölümü Hasan'ın "fedai"lerinin elinden olur. Ancak, ilginç bir ayrıntıyı gözden kaçırmamak gerekir ki, bu cinayetin perde gerisindeki isim Sencer'in eşi Terken Hatun'dur.

Yazımıza bu trajedinin, hatta terörizmin özel romanından bir alıntıyla son verelim: "Bunu izleyen yıllarda (Nizamülmülk'ün öldürülmesini izleyen yıllar- İ.B.), Alamut fedailerini hep aynı biçimde öldürdüler (görevi gerçekleştirdikten sonra kaçmayıp, linç edilmeyi beklemeleri kastediliyor- İ.B.), ne var ki artık kaçmaya gerek görmüyorlardı. Hasan onlara: 'Düşmanlarınızı öldürmek yetmez. Bizler katil değiliz, infazcımız. İbret olsun diye açıkça iş görmeliyiz. Bir kişiyi öldürmekle, bin kişiye dehşet salıyoruz.

Yine de infaz etmek, dehşete düşürmek yeterli değildir. Ölmesini bilmek gerekir. Çünkü öldürmekle düşmanlarımızı harekete geçmekten caydırıyorsak, ölmekle halkın hayranlığını kazanıyoruz. Bize katılacak olanlar işte o halkın arasından çıkacak. Ölmek, öldürmekten önemlidir. Biz kendimizi savunmak için öldürüyoruz, mezheplerini değiştirmek ve fethetmek uğruna ölüyoruz. Fethetmek bir amaç, kendimizi savunmak bir araçtır.' demişti." (s. 103).

Türk aydını, Türkiye'de "mezhep" veya "batınî hareket" adına gündeme girmek isteyenleri bu kitabın ışığında yeniden değerlendirmelidir.

İBRAHİM BAŞTUĞ

Atatürk Kültür Merkezi

Edebiyat Bilim ve Uygulama Kolu Uzmanı

* Amin Maalouf romanında "assassin" kavramının Arapça "Esasiyyun"dan geldiğine dair şu yaklaşımda bulunur: "Gerçeğin bir diğer yüzü vardır: Hasan adamlarını, Dinin Esasına bağlı anlamına gelen "Esasiyyun" diye çağırılmaktan hoşlanırmış. Anlamını kavrayamamış olan gezginlerin bu sözcüğü haşhaşiyun ile karıştırdıkları söylenir." Bkz.. Amin Maalouf, *Semerkand* (Çev.: Esin Talu-Çelikkan), Yapı Kredi Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1995, s. 104.